KARTA EWIDENCYJNA OBIEKTU NIERUCHOMEGO
NIEWPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

1. Nazwa

UKŁAD RURALISTYCZNY WSI

2. Czas powstania

XIV W.

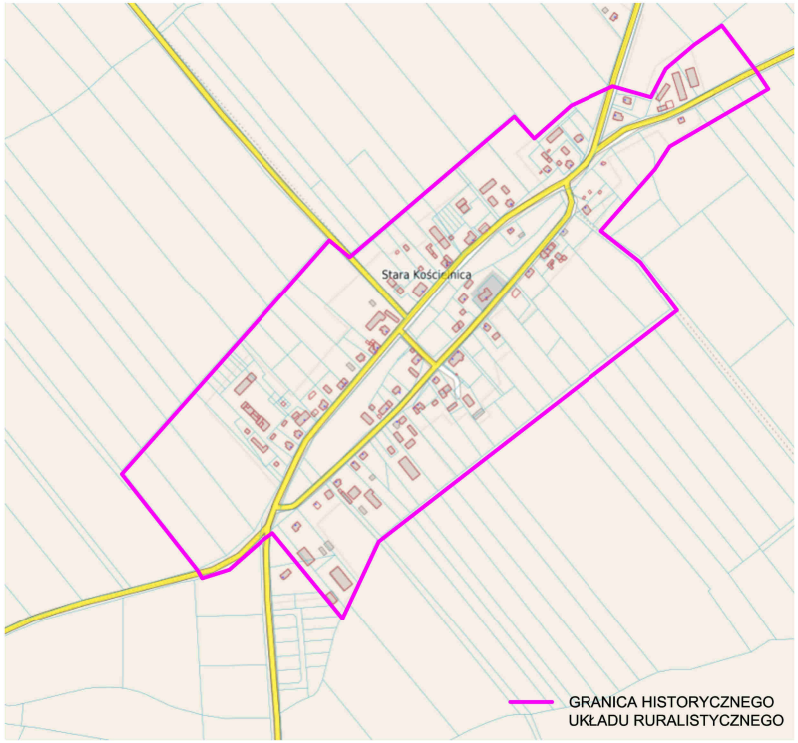
3. Miejscowość

STARA KOŚCIELNICA

9. Materiały graficzne

A-B. Historyczne mapy topograficzne, źródło: http://mapy.eksploracja.pl/;
C. Granica obszaru historycznego układu ruralistycznego wsi

4. Adres (ulica, nr posesji)

5. Przynależność administracyjna

województwo **POMORSKIE**

powiat **MALBORSKI**

gmina **MIŁORADZ**

6. Współrzędne geograficzne

54°08′ N, 19°08′ E

7. Użytkowanie obecne

mieszkaniowe
rolnicze
usługowe

8. Stan zachowania

4

10. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie

POŁOŻENIE: w południowej części delty Wisły, na terenie Żuław Wiślanych, w sąsiedztwie rzeki Nogat i systemu wałów przeciwpowodziowych; na zachód od Malborka, na południe od drogi krajowej nr 22.

POPRZEDNIE NAZWY MIEJSCOWOŚCI: do początku XIV wieku Ośno, 1331 - Ossyn, XVIII-XX w. Alt Münsterberg, Minsterberg.

HISTORIA WSI. Początki i geneza nazwy (XIII–XVI w.) Stara Kościelnica to wieś o średniowiecznym rodowodzie, której początki sięgają okresu przedkrzyżackiego. Pierwotnie funkcjonowała pod nazwą Ośno i została wzmiankowana w źródłach w 1331 roku jako „Ossyn". Już wcześniej, w 1323 roku, miejscowość została lokowana na prawie chełmińskim z inicjatywy komtura Werner von Orseln, co zapoczątkowało jej uporządkowany rozwój w ramach państwa zakonu krzyżackiego. Nazwa Alt Münsterberg pochodzi z języka niemieckiego i składa się z członów „Alt" (stary), „Münster" (kościół, katedra) oraz „Berg" (wzgórze), co łącznie oznacza „starą osadę związaną z kościołem" i nawiązuje do istniejącej tu w średniowieczu świątyni.

Od XVI do XVIII wieku wieś rozwijała się jako ośrodek rolniczy. Szczególnie ważną rolę odegrali tu **osadnicy olęderscy**, wywodzący się głównie z Niderlandów i północnych Niemiec, często związani z wyznaniem mennonickim. Olędrzy słynęli z umiejętności zagospodarowywania terenów podmokłych – budowali systemy melioracyjne, wały przeciwpowodziowe i kanały odwadniające, co miało kluczowe znaczenie dla funkcjonowania wsi na terenach zalewowych Żuław. Ich obecność odcisnęła trwałe piętno na krajobrazie kulturowym i gospodarczym regionu.

W 1776 roku wśród mieszkańców Starej Kościelnicy odnotowano nazwiska typowe dla społeczności olęderskiej, takie jak von Bergen, Dick, Fiesen, Kroecker, Neufeldt, Regehr, Reimer, Warckentin, Wieb czy Wiebe. Świadczy to o silnym zakorzenieniu tej grupy w lokalnej społeczności.

W XIX wieku wieś była już dobrze rozwinięta. W 1820 roku liczyła 350 mieszkańców, w tym około 50 mennonitów, co potwierdza utrzymującą się obecność potomków osadników olęderskich. W 1885 roku areał wsi wynosił 2074 hektary, a liczba mieszkańców wzrosła do 380.

Dzieje Starej Kościelnicy ukazują więc nie tylko rozwój typowej żuławskiej wsi rolniczej, ale także znaczenie osadnictwa olęderskiego, które odegrało kluczową rolę w przekształceniu trudnych, podmokłych terenów w żyzne i dobrze zagospodarowane obszary.

ANALIZA UKŁADU PRZESTRZENNEGO I JEGO PRZEKSZTAŁCEŃ

Układ przestrzenny Starej Kościelnicy ma charakter **owalnicy**, ukształtowanej w osi północ–południe, z kościołem zlokalizowanym w północnej części nawsia, co wskazuje na jego centralną rolę w historycznej organizacji osady. Do dziś dobrze zachował się krajobraz kulturowy miejscowości, a czytelny układ przestrzenny odzwierciedla tradycyjne zasady zagospodarowania – siedliska lokowano wzdłuż dróg, z budynkami mieszkalnymi ustawionymi kalenicowo, natomiast zabudowania gospodarcze sytuowano po zewnętrznej stronie zagród, od wschodu lub zachodu.

Choć znaczna część obecnej zabudowy pochodzi z ostatnich kilkudziesięciu lat, zachowały się również elementy historycznej struktury. Jeszcze w 1986 roku na dziesięciu siedliskach istniała tradycyjna zabudowa, reprezentowana głównie przez ceglane budynki mieszkalne i gospodarcze z początku XX wieku. Do najciekawszych należą większe domy o bogatej dekoracji ceramicznej (m.in. nr 17, 18 i 41 – dawny budynek szkoły). Wśród starszej zabudowy wyróżniają się także obiekty drewniane, w tym dom podcieniowy nr 14 z zachowanym zespołem gospodarczym i bramą wjazdową, a także budynki o zbliżonej formie pod numerami 16, 20, 24 i 28.

Istotnym elementem przestrzeni wsi jest również cmentarz z gotyckim kościołem parafialnym pw. św. Jerzego wraz z drewnianą dzwonnicą, którego najstarsze części pochodzą z okresu od XIV do XVI wieku, co dodatkowo podkreśla długą ciągłość historyczną i znaczenie religijne tej miejscowości.

ISTNIEJĄCE ZAGROŻENIA. Wyznaczanie nowych terenów pod zabudowę, w obrębie historycznej osady i jej sąsiedztwie, niedostosowanych do ich charakteru i kompozycji przestrzennej wsi. Budowa bezstylowej lub nienawiązującej do lokalnego charakteru zabudowy i zniekształcenie ustalonej w tradycji kulturowej materialnej wartości form zabudowy regionalnej. Zniekształcanie rodzimej, historycznej kultury użytkowania wsi i pomniejszenia czytelność historycznych elementów rozplanowania wsi. Część z obiektów nie jest objęta ochroną, umożliwiającą zachowanie ich wartości. Ochrona konserwatorska obiektów poprzez gminną ewidencję zabytków niejednokrotnie nie zapewnia ochrony takich elementów jak historyczna stolarka okienna i drzwiowa, czy zastosowane materiały elewacyjne. Skutkuje to wymianą pierwotnych elementów obiektów zabytkowych (stolarka, pokrycie dachowe) lub ich przekształceniem (np. poprzez ocieplenie zewnętrzne elewacji), rozbudowy i przebudowy przekształcające formę i pierwotny charakter zabudowy. Znaczna część obiektów o wartościach

11. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

cd. pkt. 10.

historycznych w obrębie wsi jest w złym stanie technicznym.

POSTULATY KONSERWATORSKIE. Zachowanie tradycyjnych elementów kultury materialnej. Konserwacja, restauracja oraz utrzymanie w dobrym stanie technicznym obiektów zabytkowych i o wartościach historycznych. Dostosowanie lokalizacji, skali, charakteru nowej zabudowy do historycznych zasad gospodarowania przestrzenią, w tym wykluczenie dalszej zabudowy w obrębie historycznego nawsia, które powinno stanowić przestrzeń ogólnodostępną. Nowa zabudowa powinna kontynuować luźne rozmieszczenie siedlisk, unikać budownictwa szeregowego, wprowadzonego już przy ul. Jesionowej. Realizacja nowej zabudowy stanowiącej współczesną interpretację form historycznych przy zachowaniu skali i formy zabudowy historycznej oraz przy zastosowaniu tradycyjnych materiałów.

Dążenie do przywrócenia oryginalnej struktury przestrzenej, architektonicznej i pierwotnego wyglądu obiektów, zniekształconego w wyniku samowolnych przebudów bryły budynków, zmian w wystroju elewacji, w tym kolorystyki elewacji; rewaloryzacja winna obejmować także takie kształtowanie najbliższego otoczenia zabytków, uwypuklać ich walor i znaczenie w przestrzeni publicznej.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zachowanie takich elementów historycznego zagospodarowania jak historyczna zieleń komponowana, ogrody przydomowe, sady oraz wspieranie działań na rzecz kontynacji zasad kształtowania zieleni w nawiązaniu do tradycji regionu i z wykorzystaniem gatunków rodzimych (np. poprzez kontynuację tradycji olęderskich i realizacja nasadzeń drzew owocowych wzdłuż lokalnych dróg).

12. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

Ewelina Diakowska
19.12.2025 r.

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 1

1. Miejscowość	STARA KOŚCIELNICA	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres UKŁAD RURALISTYCZNY WSI	6. Zawartość załącznika DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA
2. Gmina	MIŁORADZ		
3. Powiat	MALBORSKI		
4. Województwo	POMORSKIE		

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

WĘGIEL

3,5t

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 2

1. Miejscowość	STARA KOŚCIELNICA	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	MIŁORADZ	HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI	DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA
3. Powiat	MALBORSKI		
4. Województwo	POMORSKIE		

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

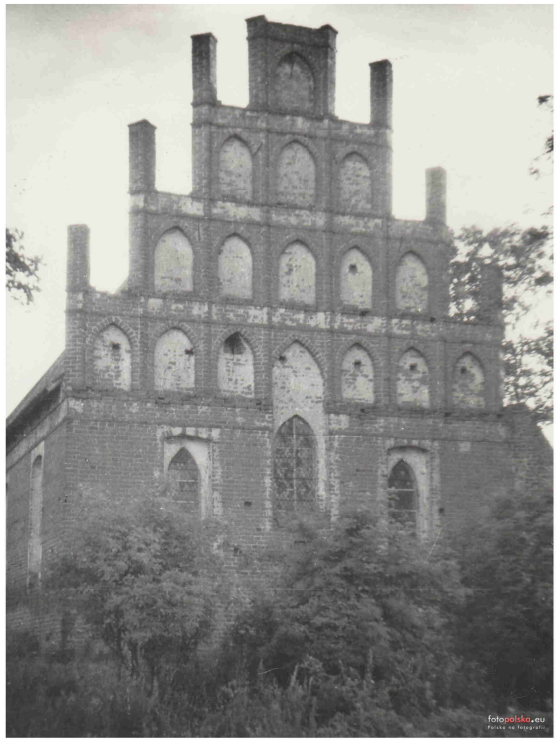

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 3

1. Miejscowość	STARA KOŚCIELNICA	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres UKŁAD RURALISTYCZNY WSI	6. Zawartość załącznika FOTOGRAFIE HISTORYCZNE
2. Gmina	MIŁORADZ		
3. Powiat	MALBORSKI		
4. Województwo	POMORSKIE		

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

